

sének a munkaeszköze volt. Egy kínos, sok szociális és szellemi konfliktussal járó gazdasági felzárkózási folyamatot segített kihordani. Jól strukturált, számos ellenponttal biztosított szerkezete megakadályozta, hogy az egymásnak feszülő politikai erők összezapárai túlnőjenek azon a ponton, amelyen túl már az egész folyamat sikerét veszélyeztetnék.

Nem tudni, hogy a mostani politikai kavargás, amely még korántsem hozott létre hasonlóan stabil szerkezetet, képes lesz-e olyan pártstruktúra kialakítására, amely el tud hordani a hátán valamely ehhez mérhető történelmi vállalkozást.

Harsányi Iván

JOHN SAVILLE

THE POLITICS OF CONTINUITY. BRITISH FOREIGN POLICY AND THE LABOUR GOVERNMENT, 1945–46.

(A folytonosság politikája.

A brit külpolitika és a brit munkáspárti kormány, 1945–46)

London–New York, Verso, 1994.

Úgy hiszem, először magát a szerzőt kell bemutatnom. Saját hazájában Saville neve valóságos fogalom. Eric Hobsbawm és E. P. Thompson, illetve C. Hill mellett egyik tagja azon nagy nemzedéknek, amely még az 1920-as években lett kommunista és az is maradt hosszú évtizedeken át. Mindhárman ismert és elismert történészek, megbecsült professzorok lettek a brit egyetemeken, Saville Hullban. Saville teljes munkásságát persze e helyütt nem mutathatjuk be, sem azt, hogy egyéni meglátásai miként és mikor ütköztek a hivatalos pártvonalal. Azt azonban – úgy vélem – jelezni kell, hogy ő a kezdeményezője, lelke és motorja az immár hétközetes brit munkásmozgalmi életrajzi lexikonnak, amit Angliában és határain túl is teljes elismerés övez.

Jelen könyvet már előre nagy érdeklődéssel várták, hiszen a szerző a Munkáspárt kormányra jutásának 50. évfordulója alkalmából nem akármilyen témát dolgozott fel. Előre jelezte, hogy kritikusan nyúl a kérdéshez. Jelezte, hogy a külpolitikát a brit Munkáspártban nagyon kevésbé vitatták meg – s Saville mintegy eleve vállalta, hogy merőben új megvilágításba helyezi a történeteket. S ez nem kis mértékben sikerült is neki.

A könyv a következőként tagolódik. Saville az első fejezetben a Foreign Office-szal foglalkozik. Azt világítja meg, hogy a FO törzs kara mennyire jellegzetesen a felső osztályok (upper classes) soraiból kerül ki, jelentős részben az arisztokrata családokból. A munkatársak az ismert középiskolák (Eton, Harrow) elvégzése után az „Oxbridge” egyetemekről érkeznek Foreign Office-ba, kiérlelt véleményekkel és előítéletekkel, amelyeknek kétségtelen hatásuk volt a brit külpolitika kialakításában. Ez persze csak a fő trend, hiszen maga Saville hangsúlyozza, hogy alkalmasint az erős politikusok és miniszterelnökök a második vonalba szorították a FO politikai stratégiát és karrierdiplomáit. Így volt ez Lloyd George idején, de az 1930-es években is, amikor Neville Chamberlain a kibékítési politikáját nagymértékben a FO csillagai ellenére valósította meg, és ez a tradíció folytatódott Winston Churchill esetében a második világháború idején is. Mindez csak a háttértörténet – az igazi történet 1945-ben kezdődik, a meglepő munkáspárti választási győzelem után, amikor Anthony Eden bársonyszékében „egy faragatlan munkás”, Ernest Bevin ült.

A könyv második nagy fejezete Bevin személyiségét, személyes vonásait, politikai szemléletét, mindenekelőtt külpolitikai elképzeléseit, miniszteri jelentőségét (amit mindenki elismert), gyakorlati politikáját elemzi. Erre a centrális fejezetre még visszatérek.

A harmadik fejezet Bevin és a miniszterelnök Attlee kölcsönös viszonyát tárgyalja. Ismert, hogy amikor 1935-ben a Munkáspárt vezetését az új triumvirátus (Attlee, Bevin és Morrison) vette át, már Bevin volt a szakszervezeti mozgalom legbefolyásosabb és legmarkánsabb vezéregyénisége. Attlee lett a pártvezér, de ketjük kapcsolata mindvégig szoros és felhőtlen volt. Ám az csak az újabb kutatások nyomán vált világossá, hogy 1945 után, éppen külpolitikai kérdésekben Attlee és Bevin nem értett egyet mindenben. Saville a sok levéltári anyag mellett még több memoárt, illetve különféle naplóanyagot dolgozott fel, s mindezek fényében – Attlee és Bevin egyéniségét is megrajzolja – világítja meg a lényegi véleményeltéréseket (főként a közel-keleti, palesztin–izraeli ügyben).

Az is ismeretes, hogy Attlee először a külügyi tárcát Hugh Daltonnak szánta, aki az 1930-as években a Munkáspárt fő külpolitikusa volt (még sokkal inkább, mint Philip Noel-Baker, aki különféle hivatalos külügyi posztokat töltött be), míg Bevin külügyi kérdésekkel alig foglalkozott. A választási győzelem utáni első órák-

ban is még így vélekedett Attlee, és úgy tájékoztatta Daltont, hogy „Bevinnek nem a külügy a területe”, ám néhány órával később másként döntött – mégpedig a Munkáspárt vezető elitjének belső gondoljai miatt. Bevin és Morrison nem állhatták egymást – erről Saville árnyalt és jól dokumentált képet fest –, s Attlee-t meggyőzték: el kell őket egymástól választani, hogy munkaterületük semmiképpen ne érintkezzék. Így született a döntés. S Attlee munkastílusához tartozott, hogy a külügyet ezután igen nagy mértékben Bevinre bízta, ő nem szeretett beavatkozni. Ennyiben az Attlee–Bevin-viszony tisztázásában Saville valóban sok újat ért fel, hiszen – mint hangsúlyozza – e véleményeltérésekről annak idején még a miniszterek egy része sem tudott!

Saville könyve negyedik fejezetében foglalkozik a gazdasági összefüggésekkel, Nagy-Britannia gazdasági helyzetével, az USA-val szembeni eladósodottsággal, a „függő helyzettel”, ami furcsa kontrasztban állt azzal, hogy Churchill után és nyomán Bevin is váltig azt hitte, hogy Nagy-Britannia még igazi nagyhatalom maradhat, és a látszatot komolyan véve hitt abban, hogy a három nagy egyike.

Ugyanebben a fejezetben Saville a Marshall-terv és -segély egész téma körét is bejárja, de persze foglalkozik a sajátos brit birodalmi gazdasági kapcsolatokkal, s mindennek belső megváltozásával, a dominiumok új helyzetével, illetve a megváltozott USA–brit befolyás következményeivel.

A könyv ötödik fejezete a franciák és amerikaiak vietnami háborújával foglalkozik, melynek kapcsán persze azt elemzi, milyen volt a brit külpolitika az elhúzódó szennyes háború éveiben. Saville ebben az esetben is kritikus Bevinnel, illetve a Foreign Office-szal szemben, arra világít rá, hogy a brit politikai gondolkodásban és gyakorlati politikában nagymértékben és még jó ideig jelentkezett a múlt, a kolonialista felfogás, a gyarmatok megtartásának igénye. Bevin elfogadta azt a hagyományos és főként a toryk által terjesztett és képviselt felfogást, miszerint a brit birodalom fenntartása tulajdonképpen a gyarmati és függő országok népeinek is előnyös. Igaz: Nagy-Britanniában mindig is volt ezen uralkodó nézettel szemben ellenzéki, kritikus, sőt opponáló felfogás is, melyet a Munkáspárt balszárnyán kitűnő személyiségek képviseltek, ám ez Bevinre nem hatott. Miként nem hatott az sem, ha mindezt a Munkáspártban különféle hivatalos pártdokumentumokban is megfogalmazták. Saville feldolgozása e vonatkozásban is igen tanulságos.

S e helyt, úgy hiszem, indokolt visszatérni a második fejezethez. Ez a könyv egyik legfontosabb, legárnyaltabban kimunkált része. Saville felvázolja Bevin egyéni vonásait, addigi életútját, majd külön kitér arra, hogy a háborús koalíciós kormányban mint a szűkebb kabinet tagja munkaügyi miniszterként vitathatatlan sikereket ért el. A külügyek azonban teljesen újak voltak számára. Bevin robusztus egyénisége, kemény akarata és több pozitív tulajdonsága külügyministersége idején is érvényesült – ám mégis sokkal inkább vált maga is a mindenható FO gépezetének függvényévé, mint korábban a munkaügyi minisztériumban. Ennyiben is eleve és sokkal inkább a kontinuitás, nem pedig az újat kereső, munkáspárti gondolkodás érvényesült. Ennek kapcsán hangsúlyozza Saville, hogy Bevin külpolitikai gondolkodásában is sokkal inkább a tradicionális szemlélet volt a jellemző. Rávilágít, hogy a FO belső elitje is éppen azért utasította el Dalton személyét, mert nagy felfordulástól, váltásoktól és leváltásoktól tartottak – minden jel szerint okkal –, ami Bevin esetében nemcsak hogy elmaradt, hanem a FO arisztokratái és a munkás Bevin egymásra találtak, megkedvelték egymást. A kölcsönös lojalitás nagy volt (ezt Saville nagy anyag alapján meggyőzően bizonyítja), ám mindez nem a progresszió jegyében történt. Így igen korán érvényesülhetett nem csak a szovjetellenes tendencia, hanem a kommunistaellenesség is (a görögországi brit fegyveres intervenció révén). Saville több forrást megszólatatva bizonyítja: nem csak a FO felső vezetői elitje csalódott kellemesen Bevinben, hanem furcsa együttműködés maradt fenn Bevin és Eden között, miközben Bevin nagyon is élesen, sőt bevin brutálitással fordult szembe a baloldali munkáspárti bírálókkal. (Mindehhez hozzá tartozik, hogy Bevin eleve nehezen, sőt egyáltalán nem fogadott el kritikai véleményét, mindig meg volt győződve saját igazáról.)

Az alapkérdéseket illetően Saville hangsúlyozza, a FO fő direktívái valóban Bevintől indultak el, de mind ebben igen nagy hányada volt a FO apparátusának, és a megfogalmazások már teljesen a gépezet kezemunkáját tükrözték.

Egyetlen lényeges kivétel mutatkozik: India és a brit terminológiában közép-keletinek nevezett térség. Ismeretes, hogy a Munkáspárt ment elébe India és Pakisztán függetlenségének (ez azonban Cripps és nem Bevin nevéhez fűződik a háború idején). Az 1945 utáni korszakban pedig, mint Saville hangsúlyozza, ismét nem Bevin és a FO volt a kezdeményező, nem is az ő munkaterületük volt. A két ország függetlenségének olyannyira kényes kérdésben (aminél a brit belső nemzeti konszenzus sem volt teljes) az India ügyeivel foglalkozó minisztériumra hárult a nagyobb feladat. Végül is Attlee és nem Bevin volt az, aki zöld utat adott a brit gyarmatbirodalom lebontásának, vagyis ebben az oly vitális kérdésben a gyenge és szürke Attlee mutatkozott a világot jobban megértő politikusnak és jobb stratégának. A nagy átalakításban Bevinnek úgyszólván semmi szerepe nem volt.

Aligha ez az utolsó szó, az utolsó feldolgozás erről a fontos korszakról, azonban a brit külpolitika megértése szempontjából Saville munkája egyszerűen megkerülhetetlen.